

диалогизиращи, но понеже не се вмества в общоприетите правила за социално експлициране, получава само частичен, косвен израз. Най-голямото наказание за героя е да **притъпи** или **загуби съзнанието** си. Райхерт, за да се превърне в „*хладнокръвен и жесток убиец*“ по време на бойните си полети срещу врага, изпада „*в някакво полусъзнание*“. Малко преди Елена Петрашева да премине в „задкулисна“ героиня (за предателството ѝ спрямо Бенц научаваме косвено), тя за момент **загубва съзнание** и като че ли с това - способността си за реална преценка и самооценка: оттук нататък в нея взема връх отмъстителното, деструктивното начало - логиката на нейния характер е изчерпана докрай. Затова най-нечовешката ситуация в „Тютюн“, изтезаването на човек от човека, е маркирана с **деградиране на съзнаването** и у палачите, и у жертвата: изтезанията *замъгляват съзнанието* на затворника, а тези, които го докарват до това състояние, са с *притъпено* от ракия съзнание (Лукан в затвора, Т, I, 233).

Другото лице на съзнаването в романите на Д. Димов е лудостта. Значението, вложено от автора в тази семантика, може да се прояви, от една страна, като осъзнато отстъпление на разума пред страстите („*Той съзнаваше лудостта на постъпката си и ужаса, който можеше да ѝ причини*“ - ПБ, 228), а от друга - като „взривяване“ на разумните граници чрез силата на емоцията (разказвайки за отношенията си с немската девойка Лорелай, Елена Петрашева споделя, че двете са били „*луди от любов*“; смътното подозрение на Бенц, че Елена се готви да му изневери, го докарва до състояние, близко до лудостта), или като загуба на разсъдъчната мярка в поведението (Фани Хорн, в пристъп на „*бесния припадък на истерията*“, повтаря на себе си „*Луда съм!... Луда съм!*“). Но най-внушително се разкрива лудостта в една от заключителните сцени на „Осъдени души“ - при срещата на Фани Хорн с генерал Бартоломео. Тук лудостта трябва да се интерпретира като крайна степен на обобщение, символизиращо един „йезуитски“ свят, в който нормалното и патологичното абсурдно са разменили местата си - „*където някой бе отключил и пуснал лудите на свобода, които от своя страна бяха взели по някакъв начин властта и сега преследваха нормалните хора*“ - свят, в който човек е лишен от алтернатива и няма шанс да избере да бъде нормален: Фани „*... съзна изведнъж, че сякаш бе полудяла на свой ред и сега говореше тъй от глупав и подъл страх*“ (492 - 493).